

Bitlis'te Yaşayan Ailelerin Sosyo - Demografik, Sosyo - Ekonomik Sosyo - Kültürel özellikleri ile Toplumsal Hayatta Törenin Gücü

Rahime BEDER ŞEN

• GİRİŞ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan 22 il (Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan, Hakkari, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van, Ağrı, Gaziantep, Maraş, İğdır, Şırnak, Batman) bir bütün halinde doğu bölgesini meydana getirmektedir.

Bölge genellikle dağlık bir yapıya sahip olup, birbirine yakın sıra dağlar, yüksek ve geniş yaylalıklar, bunlar arasında dar alanlar teşkil eden ve yükseklikleri 1200-1950 metre arasında değişen ziraate pek elverişli olmayan (bazıları hariç) yüksek ovalardan oluşmaktadır. Bölgenin bazı platoları değil ama bazı ovaları bile ülkenin diğer yörelerindeki dağların tepelerinden daha yüksektir. Anadolu'nun kuzey ve güneyinden doğu batı doğrultusunda birbirine paralel uzanan dağlar Bingöl dolaylarında bir düğüm oluşturarak yeniden ayrılırlar. Bu dağlar arasında vadiler, yer yer geniş yayla ve ovalara dönüşmektedirler.

Bitlis ili, Doğu Anadolu Bölgesinde Van Gölü batısında, deniz seviyesinden 1550 metre yükseklikte vadi içine kurulmuş ve beş bin yıllık tarihi, kültürü günümüze kadar taşımış medeniyetler şehridir. Adını Makedonya kralı Büyük İskender'in M.Ö. IV. yüzyılda şehirdeki kaleyi yaptırdığı komutanlardan Bedlis'ten alan ve tarih boyunca Pers, Asur, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin birleştiği Bitlis, tarihsel yapıların ağırlıkta olduğu bir vadi içinde kurulduğundan "Vadideki Güzel Şehir" diye de anılır.

Semra YURTKURAN

BITLİS'İN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bitlis ili merkezi 1980'li yıllardan itibaren terör nedeniyle dışarıya yoğun göçler vermiştir. Bitlis'in yerlileri ve zenginleri Batı illerine doğru göç etmişlerdir, il merkezi bu dönemde köylerden gelen nüfusla beslenmiştir. 1990 yılında nüfusu 330.115 olan Bitlis'te şehir nüfusu 144.029, köy nüfusu 186.086'dır. Buna karşılık 2000 yılında şehir nüfusu artmış köy nüfusu ise farkedilecek ölçüde azalmıştır (Toplam nüfus 388.678, şehir nüfusu 220.402 köy nüfusu da 168.276'dır) (DiE, 2000).

Bitlis'te gerek terör gerekse ekonomik nedenli göçe ilişkin en çarpıcı sonuç kır nüfusunun kent merkezine kendi kültürünü getirerek kenti köyleştirmesi ve kenti yoksullaştırmasıdır. Günümüzde Bitlis "köyleşen/köylüleşen kent" halini almıştır. "Köyleşen kent" ya da "anomik kent" konusu Türkiye'nin son çeyrek yüzyıllık geçmişinin günümüzde de süregiden önemli bir olgusunu oluşturmaktadır. Kırdan daha iyi ekonomik ve sosyal yaşantı edinmek için göçen aileler, kentin hazır olmayan alt yapısında beklentilerini gerçekleştirecek araçları bulamadıkları için anomik kentleşme ve kentlileşme döngüsüne girmektedirler. Ne tam köylü ne de tam kentli olabilen bu aileler, anomi ve yabancılaşma olasılığı ile karşı karşıya gelmektedirler (Bayhan, 1996). Bu anomi ve

yabancılaşmanın temelinde işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik güvensizlik ve tükenmişlik yatmaktadır.

düşme eğiliminde iken; kentsel büyüme oranı 1950'den 2000'e kadar sürekli artma eğilimindedir.

Tablo 1. Türkiye'de Nüfus Sayımlarına (1927 - 2000 yılları) Göre Kır ve Kent Nüfusu

Yıl	Kent nüfusu	Kır nüfusu
1927	24.22	75.78
1935	23.53	76.47
1940	24.39	75.61
1945	24.94	75.06
1950	25.04	74.96
1955	28.79	71.21
1960	31.92	68.08
1965	34.42	65.58
1970	38.45	61.55
1975	41.81	58.19
1980	43.91	56.09
1985	53.03	46.97
1990	59.01	40.99
1997	65.03	34.97
2000	70.60	29.40

Kaynak: DİE, 2000

1950lerden sonra hızlanan kırdan kente akın günümüzde neredeyse kır nüfusunun şehir nüfusunun yansı kadar gerilemesine neden olmuştur (Tablo 1).

Tablodan da görüleceği gibi 1927'de nüfusun yüzde 76'sı kırsal alanda yaşarken, 1950'de bu oran fazla değişmemekle birlikte (yüzde 75) daha sonra hızla düşmeye başlamıştır. 1960'ta nüfusun yüzde 68'i kırsal alanda yaşarken; bu oran 1970'te yüzde 61'e, 1980'de de yüzde 56'ya düşmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında kent nüfusunun üç katı olan kır nüfusu, 2000li yıllarda kent nüfusunun iki katı gerileyerek kentleşme sürecini hızlandırmıştır.

1927 ile 2000 yılları arasındaki göç sonucunda meydana gelen kentleşme süreci üç döneme ayrılabilir:

1927 ile 1945 yılları arasındaki birinci dönemde gerçekleşen değişim ne kadar durgun ise, 1945 ile 1980 yılları arasındaki ikinci ve 1980-2000 yılları arasındaki üçüncü dönemlerdeki değişim de o kadar hızlıdır. Kentsel büyüme oranı kırsal büyüme oranından daima yüksektir ve kırsal ve kentsel büyüme artışı arasındaki fark, özellikle 1950'den sonra daha da belirgindir. Kırsal büyüme oranı her zaman düşük ve

1980 sonrasını kapsayan üçüncü dönemin en belirgin özelliği ise, uygulanan sosyo-ekonomik politikalara paralel olarak, kırsal nüfusun çözülmesindeki hızlanma ve kentlerin yoğun bir göç akımına maruz kalmasıdır. Bu yoğun göç dalgasına bir de siyasi nedenli (terör) göç eklenmiştir, (içduygu, Sirkeci ve Aydınğün,1998). Bu bağlamda terör nedeniyle Bitlis'in il merkezine il kırsalından yoğun bir göç akımı yaşanmıştır, işsizlik ilin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

1950'lerde hızlanmaya başlayan kentleşme olgusu, büyük kentlerde yığılmalara neden olmakla birlikte 90'lı yıllarda yoğun bir biçimde etkisini gösteren terör olayları özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde kırın en yakın kente göçünü gündeme getirmiştir. Aile Araştırma Kurumu tarafından 1998'de yapılan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları" araştırmasında da Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Kars, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'ın sadece kendi ilçe ve köylerinden göç alırken; Elazığ'ın büyük ölçüde Tunceli'den, Muş'un Bingöl'den; Batman'ın, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Van ve Şırnak'tan göç aldığı saptanmıştır Sözkonusu iller göç literatürüne

son yıllarda giren terör nedeniyle göç ya da bilimsel tabiriyle zorunlu göçe de örnek olmaktadır. Nüfus hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bu illerde dengeli bir kentsel dağılımın oluşması engellenmiş, bu durum, önemli sosyal ve ekonomik yapı değişikliği sorunlarına ve hızla artan kentsel yatırım ihtiyaçlarına yol açmıştır, istihdam, altyapı ve toplumsal hizmet imkanlarının yetersizliği ve bölgedeki kentleşme süreci, diğer bölgelerden farklı olarak büyük ölçüde kent yoksulluğunun kır yoksulluğuna tercih edildiği bir göç olgusu olarak şekillenmiştir. Bu nedenlerle Bitlis ili kent merkezi de kır kültürünün etkisiyle köyleşmiş ve yoksullaşmıştır. Bitlis'te kırdan kente göçlerin fazlalığı, kırsal kesimdeki sorunların mevcudiyetini göstermesi ve kentte varolan sorunları artırması bakımından önemli bir göstergedir. Bu göçler sonucunda Bitlis kent merkezinde marjinal iş kolları ile birlikte kahvehanelerde ve internet evlerinde vakit geçiren bir nüfus kitlesi oluşmuştur. Elektrik, su, kanalizasyon vb. altyapı hizmetleri yetersiz kalmıştır. Eğitim, sağlık, kültür, spor kurumları diğer idari ve sosyal kurum ihtiyaçlarının yanında, daha belirgin bir yetersizlik göstermiştir. 1970li yıllarda ilde sinema ve tiyatro salonları bulunurken (hatta haftanın üç günü salonlar kadınlara tahsis ediliyordu) günümüzde hizmet vermemektedir. Asayiş, trafik, otopark, kitle ulaşım sorunları çeşitlenmekte, büyük boyutlara ulaşmıştır, ilde Belediyecin üzerine düşen görevleri yeterince yerine getirmemesi, idareler arası koordinasyon bozukluğu hizmet verimini düşürmekte; bazen hizmetler sahihsiz kalmaktadır. Bu durum gelenekçi yapının sürdürülmesine, ildeki sermayenin diğer illere kaymasına ve oralarda yatırıma dönüştürülmesine, bir anlamda var olan statükonun korunmasına neden olmakta, giderek yenileşmeyi ve modernizasyonu önlemektedir, ilin geri kalmışlığı bireyler ve ailelerde devlete olan güvensizliğin artmasına, sahihsizlik duygusuna ve devletten beklentinin artması şeklinde bir anomik yapıya yol açmaktadır.

BİTLİS İLİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Günümüzde Bitlisin ekonomik hayatı tarım ve

hayvancılıktan ibarettir. Sanayileşme yok denecek kadar azdır. Oldukça yüksek ve dağlık bir vadide kurulan Bitlis'te, iklimin de çok sert olması, bitki örtüsü açısından oldukça yoksul kalmasına neden olmuştur. Yüksekliğin fazla olduğu yörelerde ormanların oluşması mümkün olmamakta, daha az yüksek yöreler ise steplerle kaplı bulunmaktadır, ilin bir kısmı ekime elverişli değildir ve otlaklarla kaplıdır. Bölgede zirai faaliyet dönemi kısadır. Ancak güneyde Muş Ovası istikametinde, Batıda Karasu boyunca gidildikçe kış mevsimi daha az yaşanmaktadır. Van Gölüne kıyısı olan ilçelerin (Tatvan, Ahlat, Adilcevaz gibi) il merkezine göre sosyo-ekonomik açıdan daha gelişmiş oldukları görülmektedir.

Bitlis'te de Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu gibi toprak dağılımı ve mülkiyeti Türkiye'nin diğer bölgelerine göre farklılık arz etmektedir. Doğu Bölgesi genelinde çiftçi ailelerinin yüzde 40'a yakını topraksızdır. (Diğer bölgelerde bu oran yüzde 20-30 arasındadır).

Geçmiş dönemlerde bölgede toprak reformu yapılmak istenmiş ancak başarılı olunamamıştır. Bölgede hakim olan aşiret yapısı ve feodal unsurlar (ağalık, şeyhlik gibi) bu durumun sebebi sayılabilir. Büyük toprak sahiplerinin tarımda makineleşmeye yönelmesi dengesizliği büsbütün arttırmış, işsiz kesimin ümitsizliği büyümüştür (Türkyılmaz, 1998).

Bitlis ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il arasında 72. sıradadır. 1990'lı yıllarda yaşanan terör olayları dışarıya göçü hızlandırarak, ildeki yatırımlar için büyük bir zaman kaybına yol açarak ili giderek yoksullaştırmıştır.

SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE AİLE 1

.Sosyo-Kültürel Yapıda Töre ve Fonksiyonları

Doğu Anadolu bölgesinde olduğu gibi Bitlis'te de toplumsal yapı ve bu yapı içinde özel bir yeri olan aşiret sistemi sosyal, ekonomik ve kültürel olarak bireyin kişilik yapısını, karar verme süreçlerini, gelecek ilgili beklentilerini ve aile yapısı ile ailelerin birbirleriyle ilişkilerini belirlemektedir.

Bitlis'in yoğun olarak kırsal alanında ve il merkezinde de gücünü gösteren bir aşiret sistemi ve töre anlayışına dayanan feodal yapı hakimdir. Seçimlerde oy kullanmada, aile ilişkilerinde (evlenme, kız kaçırma, aile planlaması, eğitim gibi) töre anlayışı geçerliliğini korumaktadır. Gençlerde eğitimin de etkisiyle az da olsa bu anlayış kırılmalara uğramaktadır.

Törenin fonksiyonlarından en önemlisi "namus olgusu" karşısında edinilen tavidir. Toplum tarafından kabul görmeyen kadın erkek ilişkileri konusunda "namus" kavramı ön plana çıkmaktadır. "Namus"a yüklenen anlam ve atfedilen değer ülkemizin her bölgesinde birbirine benzemektedir. Bu durum birçok ülkede de aynı şekilde değerlendirilmektedir. Namus olgusuna kadın merkezli bakılmaktadır. Yaşanan ilişki toplum tarafından "kabul edilemez bir hata" olarak görülmektedir. Böyle bir olayda toplum önce, erkeği evli olsa bile kadını ikinci eş olarak nikahına alması konusunda zorlamaktadır. Ayrıca erkeğin ailesinden bekar bir kız diğer aileden biriyle evlendirilerek (kısasa kısas) sorun çözümlenebilmektedir. Ancak sorunun bu yollarla çözümlenememesi halinde namusunu temizleme konusunda ilk olarak kadına sorumluluk yüklenmekte suçu işleyen erkeği ve kendisini öldürmesi beklenmektedir. Kadının bu sorumluluğu yerine getirememesi halinde toplumsal baskı ve tahrik ailenin erkeklerini kadını öldürmek suretiyle namusunu temizlemeye yönlendirmektedir.

"Namus olgusu"na bakış açısı olarak kadınların çoğu kez erkeklere göre daha katı davrandıkları ve erkeği yönlendirdikleri bir gerçektir. Kadınlar "namus" eksenli "töre cinayeti"ni meşru görmektedirler. Bunun sebepleri arasında kadının eğitimsizliği ön plandadır. Ayrıca psikolojik olarak hemcinsinin namusunu sahiplenmesi de söz konusudur. Kadının eğitim yoluyla dış dünyaya açılması, kadının varlığını devam ettirebilmesi için geleneksele tutunma zorunluluğunu azaltmakta, hatta ortadan kaldırmaktadır. Töre cinayetleri, kumalık, kan davası gibi feodal uygulamaların genelde bu sistem içinde yaşayan kadınların aktif desteği ile gerçekleştirildiği göz önüne alındığın-

da, alternatif imkanlar sunulan kadınların toplumun gelişmesine de katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Doğu bölgelerimizde toplumsal yapıda gelişme ve değişmeye kapalılık hakim olsa bile kimi ailelerin bakış açılarında giderek olumlu değişimler görülebilmektedir. Cüldünya olayında kızın ailesi her türlü çareye başvurarak kızlarını kurtarmak istemişler. Ancak "töre"nin baskısına karşı koyamamışlardır. Kızın öldürülmesinde aşiretin ve kadınların ağır tahriki ve baskısı ön plandadır. Bu olayda aile "namusunu temizlemediği" için aşiret tarafından dışlanıp hakir görülmüştür. Değişimin ürettiği aile hoşgörüsü toplum tarafından reddedilmiştir, ölümle sonuçlanan olayda cenazenin teslim alınması ve karşılanmasında devlet mekanizmalarının (Jandarma Komutanlığı, Kaymakam gibi) tampon görevi üstlenmesi sonucunda cenaze sahiplenilmiştir. Devlet korkusu ile bu tür olayların azalıp giderek meşruiyetinin zayıflayacağı düşünülmektedir. Devletin kurumları aracılığıyla varlık göstermesi aşiret yapısının üzerinde değişmeye yönelik bazı açılımlar sağlayabilir.

2. Bitlis İli'nde Toplumsal Yapının Diğer özellikleri

1. Sosyal bir organizasyon olarak aşiret, gelenekçi bir toplumsal örgüye sahiptir.
2. Aşiret kapalı bir toplum biçimi olup, bu kültürel özelliklerini günümüzde de korumaktadır. Aile içi ve aile dışında dayanışmaya dayalı bağlılık esastır. Bunun bir görüntüsü ilde bir huzurevinin bulunmayışı ve ilde faaliyet gösteren çocuk yuvasındaki çocukların yüzde 90'a yakınının ebeveynlerden birinin ölümü nedeniyle buraya yerleştirilmesidir. Ayrıca ilde sokak çocuğu da bulunmamaktadır.
3. "Otoriteye bağlılık", "mutlak itaat", "doğuştan gelen statü", "biz duygusu"na dayanan ilişkiler yaşama biçimine hakim olan davranış biçimlerinden bazılarıdır.
4. Aşirete dayalı töre anlayışı namus olgusuna "töre suçu"na yol açacak kadar katı bakmaktadır. Çoğu

olaylarda konular adliyeye intikal etmeden aşiret içinde çözümlenmektedir.

5. Dini yapıyı örten bir geleneksel yapı mevcuttur. Namus olgusunun gündeme geldiği konularda "töre suçu" işlenmeden çözüm yolları aranmaktadır. Çözüm ulaşılmadığı durumlarda en son çare olarak ölüm kaçınılmaz olmaktadır.
6. Tevekküle dayalı kadercilik hakimdir.
7. İl merkezi ve kırsalında kız çocuklarının okullarına erkek çocuklara göre daha düşük oranlar vardır, ilköğretimden ortaöğretime geçişte kızların aleyhine bir durum söz konusudur. Kızların okula gönderilmesinde babaların kararı etkili olmaktadır. Kızın okula gönderilmemesi hem sosyo ekonomik hem de geleneksel yapıdan kaynaklanmaktadır. Yoksullukla birlikte işgücü kaybına yol açması (tarlada kızın çalışmaması gibi), çok çocuklukta eğitimde kız çocuğunun yerine erkek çocuğun tercih edilmesi gibi durumlara rastlanmaktadır. Devlet tarafından aileye imkanların verilmesi (ekonomik vb.) ve güven duygusunun sağlanmasının kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesinde etkili olacağı savunulmaktadır. Aileyi, kız ve erkek bütün çocukları yetiştiren anne olduğu için kız çocuğunun eğitilmesi gelişmede çok önemli bir unsurdur.
8. Genç kız ve kadınlar il ve ilçelerdeki Halk Eğitim Merkezi'nin açtığı kurslara ilgi göstermektedirler (Bilgisayar, halıcılık, trikotaj, giyim, nakış, okuma yazma ve sınava hazırlık kursları, halkoyunları gibi) (Ek 1). Bu kurslar özellikle genç kızlar arasında büyük ilgi görmektedir. Kurslarda mesleki bilgi ve beceri yanında günlük hayata dair işlevsel bilgi (temizlik, evliliğe hazırlık, aile planlaması, yemek, iletişim, giyim, televizyon izleme alışkanlıkları gibi) de aktarılmaktadır. Yetkililer kursiyerlerde dönem sonunda büyük ölçüde davranış değişikliği saptadıklarını belirtmişlerdir. Bu merkezlerin il için hayati derecede önemli olduğu görülmektedir.
9. Gençlerin değişime daha açık oldukları görülmüştür. Bu değişim gencin ailesiyle arasında kuşak çatışması yaşanmasına neden olmaktadır.

10. Sosyo-kültürel yapı yüksek doğurganlığa eğilimlidir, ilde nüfus artış hızı yüksektir. Aileler 7-11 arası sayıda çocuğa sahiptir. Aile planlaması çalışmaları yeterince başarı kaydedilememektedir. Bunun altında ailelerin eğitimsizliği, devletin aile planlaması politikasını kendi aleyhlerinde bir uygulama olarak görmeleri yatmaktadır.
11. Yaşanan ekonomik sorunlar ve işsizlik genç nüfusun ilk evlenme yaşını yükseltmiştir. Ayrıca gençler fazla sayıda çocuğa sahip olmak istememektedir.
12. Sağlık kurumlarının yetersiz olması (bazı alanlarda uzman doktorların bulunmaması, 45 günlük görevlendirmeye doktor tayini gibi) halkın ilçelere gitmesine neden olmaktadır. Bu durum can kaybına kadar gidebilmektedir.
13. İlde genç kız ve kadınların sorunlarına çözüm bulmak üzere bir dernek bulunmaktadır. Bu yıl faaliyet gösteren dernek kadınların eğitimi, istihdamı, sorunları üzerinde çalışmalara başlamıştır. Dernek sayesinde il yararına önemli katkılar sağlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yörede gerçekleşen ön çalışma sonucunda en önemli tespit, aile yapısına ilişkin her türlü konuyu derinlemesine ele alan kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu şeklindedir.

Gözlemlerimiz sonucunda elde edilen sonuçlar yörenin sorunlarını yansıtmaktadır, üretim ilişkileri, işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, doğurganlık hızının yüksekliği büyük ölçüde aileyi etkilemektedir. Bu yapı töreyi ve geleneksel anlayışı beslemektedir. Yörede aşiret, feodal yapı ve töre üçgenine dayalı yapı çözülmeye kadar birçok sorun devam edecektir. "Namus" merkezli töre suçlarının sürekliliği kaçınılmaz olacaktır. Bu konuda öncelikle kız çocuklarının eğitimine önem verilmesi gerekmektedir. Kadının okuma yazması ve giderek dış dünyaya açılması, kadının varlığını devam ettirebilmesi için geleneksel tutunma zorunluluğunu azaltacak, hatta ortadan kaldıracaktır. Töre cinayetleri, kuma gibi feodal

uygulamaların genelde bu sistem içinde yaşayan kadınların aktif desteği ile gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, alternatif imkanlar sunulan kadınların toplumun gelişmesine de katkıda bulunacağı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca devletin aileler üzerinde etkisini ve kontrolünü hissettirmesi de sağlanmalıdır. Kamu görevlilerinin yörenin gerçeklerini kabul etmekle birlikte törenin baskısı ve acımasızlığı karşısında taviz vermeyecek bir bakış açısının yerleştirilmesinde etkin olmaları gerekmektedir.

Türk Ceza Kanunu'na Töre Cinayetlerine ilişkin bir hüküm konulduğu takdirde bu ölümlerin önlenileceği düşünülmektedir. Töre ya da namus cinayetindeki "ağır tahrik" unsurunun kaldırılarak nitelikli adam öldürme suçu sayılması konusunda çalışılmalıdır.

Terör, alt yapı sorunları (eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım vb.) yörenin varlıklı ailelerinin büyük kentlere göçünü beraberinde getirmektedir. Kırdan gelen göçle birlikte hizmet yetersizliği ili yoksullaştırmaktadır. Bu yoksulluğun önüne geçilmesinde devletin yanında dışarıda yaşayan yerli ve varlıklı ailelerin yörelerine sahip çıkmaları da sağlanmalıdır.

Eğitim, sağlık, istihdam gibi konular ailelerin yaşam kalitesini belirlemektedir. Yörede bu sorunların her biri diğerinin hem nedeni hem de sonucu olmaktadır. Bu konuda yörenin stratejik yapısına uygun acil önlemlerin belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Yörede yüksek doğurganlığa bağlı olarak hızlı nüfus artışı bir nüfus sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Aile planlaması konusunda erkek karşı çıkmakta ve buna erkeğin eğitimsizliği de eklenince doğurganlık hızı yüksek olmaktadır.

Yörenin aşiret yapısına dayalı ekonomisi ve mülkiyet ilişkileri yeniden ele alınarak düzenlenmeli ve tarım arazileri üretim için yeterli birimler haline getirilmelidir. Yörede tarım ve hayvancılık alanında üretime yönelik gerçekçi projeler uygulanmaya konulmalıdır. Hizmet yatırımlarının yörede istenen ölçüde gerçekleşmemesinin yanısıra üretime bağlı gelir konusunda da yöre içinde, kırsal ve kent kesimi yoksullaşma eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte belirgin bir zengin yoksul ayrımı da vardır.

Yörenin eğitim durumuna okullaşma oranı açısından bakıldığında, bu oranın Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Kırsal alanda 6 ve daha yukarı yaşlardaki okur yazarlık oranı da Türkiye ortalamasının altındadır. Bu fark kadınlarda daha da büyümektedir. Kırsal alanda kız çocuklarının okula, özellikle yatılı bölge okuluna gönderilme eğilimi erkek çocuklarına göre daha düşüktür. Yöre insanının eğitim düzeyi yükseldiğinde ildeki göç eğilimi gerileyecektir. Bu amaçla yörede var olan çeşitli düzeydeki eğitim kurumları desteklenmeli, sayıca artırılmalı ve yeterli duruma getirilmelidir, özellikle kız çocuklarının eğitimi konusunda aileleri teşvik etmek için "kız çocuklarına özel eğitim yardımı" adı altında bir fon oluşturulmalıdır. Gerek ekonomik gerekse ulaşım güçlüğü nedeniyle ilköğretimde kız çocuklarını okutmayan aileler için Yatılı İl Bölge Okullarına işlerlik kazandırılmalıdır, ilköğretimden sonra kız çocuklarının okula devam ettirilmesi amacıyla Kız Meslek Liseleri, Sağlık Meslek Liseleri gibi karma dışı eğitim imkanları artırılmalıdır. Yörede bir öğretim yılı içinde yaklaşık dört öğretmen değişmesi gerçeğinden hareketle öğretmenlerin yörede daha uzun süre kalmasına yönelik projeler geliştirilmelidir.

Yaygın eğitim gerek kırsal alanda gerekse kentte yetersizdir. Bunu arttırıcı birtakım önlemler alınmalıdır. Yaygın eğitim konusunda Halk Eğitim Merkezlerinin işlevlerini yerine getirebilecek imkan, araç, ve gereçlerle donatmak gerekmektedir. Yörede okuma yazma kurslarında erkek öğretmen olduğunda kadınlardan talep olmaması nedeniyle özellikle kadın öğretmenlerin görevlendirilmesi gerekmektedir. Beceri kurslarında kadın el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla yörede ve yöre dışında Pazar oluşturulması ve bu görevin gerçekleşmesinde sivil toplum örgütlerinin yönlendirilmesi önemli bir husustur.

öncelikle genç kız ve kadınlar ile genç erkeklerin toplumsal değişimdeki rolleri nedeniyle ilde bu kitlenin sorunlarını çözebilecek bir ÇATOM'ünün oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Kırsal alandan il merkezine kayabilecek nüfusu ve ildeki büyük kentlere göç etme eğiliminde olan

memur ve işçileri yöreye bağlayacak istihdam imkanlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Yöreye atanan kamu görevlileri (doktor, öğretmen gibi) için ilde yaşam çekici hale getirilmelidir (maddi imkanlar, konut, sosyal tesisler, kültürel etkinlikler -sinema, tiyatro gibi-). Bu görevlilere görev öncesi bölgeyi tanıtıcı uyum eğitimlerinin verilmesi niteliği artırıcı bir çalışma olacaktır.

Kırsal alanda topraksızlık ve küçük topraklı oluşt tarım gelirinin düşüklüğüne yol açmakta ve geçim zorluğu nedeniyle göç eğilimi gelişmektedir. Kent kesiminde yaşayanların beklentilerinin yörede gerçekleşmemesi sonucu daha iyi iş ve geçim imkanları sağlayacak merkezlere göç eğilimi doğmaktadır.

Hizmet yatırımlarının yörede istenen ölçüde gerçekleşmemesinin yanısıra üretime bağlı gelir konusunda da yöre içinde, kırsal ve kent kesimi yoksullaşma eğilimi göstermektedir. Hayvan ve hayvan ürünleri pazarlamasının rasyonel biçimde yapılmayışı da parasal tarım gelirinin düşük olmasının bir nedenidir.

Buraya kadar özetlenen sorunların gerektirdiği işlemlerin, konuyla ilgili uygulayıcı kuruluşlarla birlikte yapılacak çatışmalarla ayrıntılı olarak belirlenmesi gerekmektedir, özellikle üretken yatırımlar konusunda ve tarım işletmelerinin organizasyonunda il ve ilçe bazında gerekli saptamalar yapılarak uygun kararlara varmak imkanı bulunacaktır. Yörede orman alanlarının bulunmaması dikkat çekici bir sorundur. Halkın bilinçlendirilmesi sayesinde bu sorun ağaçlandırma projeleri ile çözümlenebilir.

Avrupa Birliği'ne tam üyelikte Türkiye'nin önündeki en büyük güçlük, genelde kalkınma ve modernleşme sürecini tamamlamış bir ülke olmaktan ziyade, özelde bölgeler arası dengesizliktir. Yöresel gelişmeyi sağlamak amacıyla sanayi, ticaret, alt yapı ve kent kültürü yatırımlarına ağırlık verilmeli, yöre insanının ortalama gelir düzeyi ve hayat standardı yükseltilmelidir.

Kaynaklar

1. Bayhan, Vehbi, "Türkiye'de iç Göçler ve Anomik Kentleşme", **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, 178-194. Ankara, 1996.
2. **Bitlis İli Tanıtım Kitapçığı**
3. Devlet İstatistik Enstitüsü, **Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, 2000.
4. içduygu, A. ve diğerleri, "Türkiye'de İç Göç ve İç Göçün içi Hareketine Etkisi", **Türkiye'de iç Göç, Sorun Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 207-241. Ankara, 1998.
5. Şenyapılı, ö., **Kentleşen Köylüler**, Milliyet Yayınları, 1979.
6. Türkyılmaz, A. ve diğerleri, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1998).
7. UNICEF, **Kız Çocuklarının Okullaşması İçin Yapabileceklerimiz Var**, Ankara 2003.